

'הטוען טענת גנב בפקדון... גנב וטבח משלם תשלומי ארבעה וחמשה. איכא דאמרי... תנא ושייר' – מתוך דברי רבותינו האחרונים ז"ל (ע' כסף משנה – גניבה ד,י; נתיבות המשפט שמא; מנחת חינוך נד, ועוד) נראה שישנן שתי שיטות, החלוקות בעיקרן, ביסוד דין 'טוען טענת גנב'; לשיטת הרמב"ם (גניבה ד,י) התחדשה בדין זה חומרא כלפי השומר, שאף כאשר לא נגע בפקדון אלא השאירו במקומו, כל שכפר בחיובו ונשבע לשקר – משלם כפל, שחדשה תורה שאף טענת גניבה תידון כגניבה. אולם אם עשה מעשה-גנבה ממש, הרי לא גרע משאר גנבים וחייב בכפל ללא שבועה.

(ואע"פ שיש לפרש טעם הדבר, שמיד בכפירתו, שכבר אינו חפץ להשיב הפקדון לבעליו, קנה ממילא את הפקדון העומד ברשותו בקנין 'חצר', וממילא נעשה עליו 'גנב', מכל מקום חידוש יש כאן, שהרי לא עשה 'מעשה גנבה' כלל, וכמוש"כ ב'קצות החושן' (שמח,ב) שבהמה שנכנסה לרשותו ולא עשה מעשה, כנעילת דלת, גם כשבמחשבתו ליטלה לעצמו, אינו נעשה גנב בשל כך. וכיו"ב פרשו אחרונים בדברי התוס' להלן סה. ד"ה אין.

ואמנם אין הדבר מוסכם – ע' 'קובץ שיעורים' כתובות – אות צח, שהביא מהתוס' שם דלא כהקצות. וכן הוכיח להלן (אות עח) מדברי רבנו יהונתן, דלא כהקצו"הח. וע"ע רש"י כתובות ל: ד"ה ע"י. וצ"ע).

אולם שיטת הראב"ד (שם) ורש"י (כתובות לד ולהלן קיב), ששומר אינו חייב בכפל מחמת הדין הרגיל של גנב, אלא שנתחדש כאן שאם נשבע והוברר שקרו – משלם כפל. אך דוקא אם עשה מעשה בחפץ.

(יש לפרש בפשטות סיבת הדבר שאין כאן דין 'גנב' הרגיל, לולא חידוש מיוחד בתנאים מיוחדים, מפני שלא הוציאו 'מבית האיש' אלא מרשותו שלו.

ואמנם יש לתת טעם נוסף שלא ייחשב כ'גנב', כי כיון שהוא בעצמו השומר על החפץ, הרי זה כגונב בפני הבעלים, שאינו גנב אלא 'גזלן' ופטור מכפל. וכמו אילו אחר היה גזולו מן השומר, שודאי גזלן הוא ולא גנב, הכי נמי בשומר גופא – עפ"י זכר יצחק ח"א סו"ס סג)

ועל פי זה יש לפרש את שתי הלשונות בגמרא, אם הטוען טענת גנב מתחייב ד' וה' בשטבח ומכר. שלפי שיטת הרמב"ם אין לנו לחדש חיוב כזה, כיון שבעצם הרי לא גנב כלל (לפי גדר 'גניבה' שבכל מקום), אלא שקנסתו תורה על שנשבע לשקר. ואם כן, טביחתו ומכירתו אינה אלא כמזיק בעלמא. אבל לשיטת רש"י והראב"ד יש לומר שחוזר דינו (לאחר שנשבע) להיות כגנב רגיל, שאם טבח ומכר משלם ד' וה'. (שו"ת שבט הלוי ח"ד רכג וח"ה רטז).

(יש להדגיש, דאליבא דאמת אין כאן מחלוקת על דין זה, ולכלי עלמא חייב ד' וה', כדדרשינן להלן מ"ה" ד'הגנב' או מהקש ט"ג לגנב, ואין משיבין על ההקש. אלא שבא לפרש את דיוחי הגמרא מצד הסברה. ואמנם, גם לשיטת הראב"ד בעינן קרא לחיוב ד' וה').

דף סג

'למעוטי דבר שאינו מסויים' – פרש רש"י: שאין בו סימן. ותמהו התוס' בטעם הדבר. ובשיטה מקובצת הביא מהמאירי לפרש שיטת רש"י, שהמיעוט מתייחס לשומר אבידה, שהתרבה גם הוא בהמשך הכתוב, כדלהלן – שאינו מתחייב בכפל כשטוען טענת גנב אלא באבידה שיש בה סימן.

ויש לפרש טעמו של דבר, על פי מה שכתב הגרעק"א (בבא מציעא כא. וכבר הראה ב'אמרי משה' (לז,ה) שכ"ה בחידושי הר"ן – ב"מ כה) שאבידה שאין בה סימן אין בה חיוב השבה, וממילא אינו נעשה 'שומר

אבידה' עליה, ולכן אין בו דין ט"ג. (אבן ישראל גניבה ב,ב). ועוד יש לומר, גם אם ננקוט שיש באבידה כזו חיוב השבה והוא אכן בגדר 'שומר אבידה', מכל מקום פשוט בסברה שאין החפץ נחשב כעומד ברשות בעליו ש'יד שומר כיד בעלים'. והלכך מיעטתו תורה מדין ט"ג שבשאר שומרין. (בית ישי פ. ע"ש בהרחבה. וע"ש בסי' צח, ב שהקשה על דברי הר"ן ורעק"א).

(ע"ב) 'דתנו רבנן' אם ימצא הגנב' – בטוען טענת גנב הכתוב מדבר... תניא אידך: 'אם ימצא הגנב' – בגנב עצמו הכתוב מדבר...' – יש לבאר מחלוקת התנאים, לפי הנתבאר (לעיל טב) שתי שיטות בדין 'טוען טענת גנב', אם צריך שיעשה מעשה גנבה בחפץ או אף בכפירה ושבועה בלבד – מתחייב, שלפי צד זה האחרון, לא יצדק עליו שם 'גנב' ('אם ימצא הגנב'), ולכך מעמידו בגנב ממש. (שבט הלוי ח"ד רכג; ח"ה רטז).

'או אינו אלא בגנב עצמו' – לשיטת הרמב"ם (הנ"ל) שכשהשומר עשה מעשה, הרי דינו כגנב גמור וחייב כפל ללא שבועה, יש לפרש 'גנב עצמו' – שהוא עצמו גנבו. (ורש"י שפרש על גנב אחר – משום שהולך לשיטתו שהשומר עצמו לעולם אינו גנב ממש). (שבט-הלוי שם)

'ונקרב בעל הבית... – לשבועה. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין' – כאן פרש רש"י שיתחייב לשלם בטענת גניבה. וצריך לומר לפי אותה סברה, שיש כאן גזרת הכתוב לחייבו בכפל אם נמצא שהוא גנב, אע"פ שבטענתו לא נפטר מלשלם. (מהרש"א).
ובמסכת בבא מציעא (מא:): פרש"י 'לדין' – קריבה לדין, שמשעה שטען בבית דין 'נגנבה', אע"פ שלא נשבע – ישלם כפל אם הוברר שקרו.
(ומהרש"א שאל לפי"ז לא לכתוב כפל בגנב וליתו בק"ו מט"ג, וכדלהלן. ובשבט הלוי ח"ה רטז) יישב לפי השיטה שט"ג חייב רק כשעושה קנין בחפץ, א"כ צריך קרא שאינו חייב אלא בטענה בב"ד בנוסף לקנין. וע"ע במהר"ם ישובים אחרים. והוא כתב להשוות דברי רש"י כאן עם דבריו בב"מ, שמש"כ שישלם היינו כשנמצא בעדים שהוא עצמו גנב).

(– השורש 'קרב' בבנין נפעל בא רק בעוד מקום אחד: 'ונקרבם בבקר לשבטיכם' (יהושע ז, יד) – במעשה עכן. וגם שם הוא מציין התייצבות אדם לפני דין שמים על מנת להיטהר מן הפשע של שליחות-יד בחרם יריחו. ואמנם מלת 'האלהים' המוזכרת כאן הוא חול, ומשמעו הפשוט: 'שופטים'. מכל מקום נראה, כי בלשון זו נתפס השופט מבחינת תכונתו המיוחדת כנציגו של המשפט האלקי ושל דין שמים. – מתוך פירוש רש"ר הירש, משפטים).

כללים בלשון הגמרא

'כל – ריבויא הוא' – כתבו התוספות, שאף על פי שדרשו בברייתא מ'כלל ופרט וכלל', אין לחוש בכך, שנקטו דרשה השגורה בגמרא, הגם שלאמיתו של דבר הדרש מבוסס על ריבוי 'כל'. ומצינו כיוצא בזה בכמה מקומות – ע' תוס' סוכה כד: ד"ה תלמוד; תוס' סוטה לג. ד"ה אתיא; תוס' גטין כא: ד"ה ת"ל; ריב"א מ"ק ג. – בכל אלו מובא כגון זה; דרשה המובאת שלא באופן מלא ומדויק, או דרשה בלשון מסוימת שהכוונה בעצם לדרש ממידה אחרת שהתורה נדרשת בה.

וע"ע על דרשות המובאות בגמרא לדין מסוים, אף שבאמת נלמד ממקור אחר – תוס' סוכה כד: ד"ה בכתובה; תוס' שם ל. ד"ה כ; ריטב"א שם כט: תוס' יבמות סח. ד"ה אי. וע"ש בתורא"ש שהביא דוגמאות לדבר. וע"ש עוד במה שחילק.

ור' עוד שפ"א חגיגה י על רד"ה מעילה, שהוכיח שכן דרך רז"ל בכמה מקומות. וכיו"ב כתבו בספרי הכללים בדברי הרמב"ם (וגם שאר ראשונים), שמצאנוהו מביא מקורות להלכות, שבגמרא נלמדו אותן הלכות ממקורות אחרים.

וע"ע: רמב"ם הל' תרומות ז, ג. וע' יבמות עג, ב. (אמנם במשל"מ שם כבר ציין לדעה בירו' כמוש"כ הרמב"ם). רמב"ם יבום ו, ט ובמ"מ. (וע' קה"י (יבמות א) שהעיר דבגמ' דרשי' מיתורא ד–"ה" ולא מעצם המשמעות, אך נ' דהרמב"ם נקט כעומק הפשט (ועתוס' יבמות ח, ב סד"ה כל), והדרש בא לגלויי ע"ו. וע' משך חכמה – תצא).

וע' רמב"ן יבמות יא, א. (ואין קושייתו על הרמב"ם שהמציא דרש שלא כתוב בגמ', אלא שמכאן למד עשה). וע' בשפ"א חגיגה הנ"ל, על שרש"י הביא דרשה לשליחות בתרומה אף דבגמרא ילפי' לה ממקום אחר. וכתב דאף דאין צריך להא דרשה, כיון שהדין אמת, נקט את הדרשה הפשוטה.

ואף כאן נקט הרמב"ם 'כלל ופרט וכלל' כלשון הברייתא. ע' בלחם משנה.

פרפרת

'כשהוא אומר 'אם לא ימצא הגנב' – בטוען טענת גנב הכתוב מדבר... מאי משמע? – אם לא ימצא כמה שאמר אלא שהוא עצמו גנבו' –

'אם לא ימצא הגנב' בגימטריא: 'הוא עצמו גנב'. (בעל הטורים – משפטים)

דף סד

על כללים בדרשות 'כלל ופרט' ו'ריבוי ומיעוט' – ע' במובא ב'יוסף דנת' – נזיר לד–לה (חוברת א, גליון עד).

'מה דהאריכו חז"ל לפעמים יש בהן ענינים נסתרים, ועל דרך הפשט מדרך השמח להרבות דברים, וכאשר נפלאו בשמחת התורה בטבע להאריך, ואמרו לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה, ו'קצרה' מקרי שאינו מכביד על האדם נגד טבעו, ואם הטבע רוצה להאריך, אין לעצור בעדה, כמו מי שהלוכו מהיר קשה לו ללכת לאט לאט, והלכך מדרך לומר לא זו אף זו ואצ"ל זו, שמשמחות את הלב אריכות בדברים קלים בחליפת גוונים, ונאמר זמירות היו וגו'. וגם הוא מועיל לזכור את הדברים'. (מתוך אגרות חזון איש (ח"א ל) – מכתב חדו"ת לצעיר).

(ע"ב) 'גניבה וחיים – לכדרב, דאמר אחייה לקרן כעין שגנב' – שאי אפשר לפרש כפשוטו, שבא הכתוב לומר שאינו חייב בכפל לבדו אלא בשנמצאו ברשותו חיים ולא כשטבח או מכר, שאז דינו בד' וה', כי הרי בפסוק זה מנוי גם 'חמור' שאין בו דין ד' וה'. ודינו בתשלומי כפל בין אם נמצא חי בידו בין אם מת. ולכן דרשו שהתואר 'חיים' מתייחס לאופן תשלום 'הגנבה' – הקרן, לשלמו בשיעור ה'חיי' והמלא שלו. (רש"ר הירש – משפטים. וע"ע בהכתב והקבלה' שם).

פרק שביעי – 'מרובה'

צט. מנין ש:

- א. מדת תשלומי כפל – בטוען טענת גנב – נוהגת בכל דבר המטלטל שגופו ממון?
 - ב. הטוען טענת גנב בפקדון, ונשבע ונמצא שהוא גנבו, שמשלם תשלומי כפל?
 - ג. הטוען טענת גנב, וטבח ומכר – משלם ד' וה'?
 - ד. הטוען טענת אבד, ונשבע, ונמצא שקרן – פטור מלשלם כפל?
 - ה. הטוען טענת גנב באבידה – משלם כפל? (סב:–סג)
- א. מ'על כל דבר פשע... 'שלם שנים' – לרבות כל דבר. והפרטים המנויים בפסוק ממעטים קרקעות עבדים ושטרות ודבר שאינו מסוים.
- ב. 'אם לא ימצא הגנב (אלא הוא עצמו גנבו) ונקרב בעה"ב (שכבר נשבע...)' (ולדעה אחרת גם תחילת הפסוק 'אם ימצא מדבר בטט"ג).
- ג. לדעה אחת מ"ה" ד'הגנב', ולדעה אחרת מהקש טט"ג לגנב, ואין משיבין על ההקש.
- ד. לדעה אחת מיתור הכתובים המדברים בטט"ג 'אם המצא... אם לא ימצא'. ולדעה האחרת מיתור "ה" ד'הגנב'.
- ה. מ'על כל אבדה'.

ק. מהו המקור שגנב חייב בכפל על כל דבר המטלטל וגופו ממון? (סג–סד)

לחד מאן דאמר, למדים מעל כל דבר פשע' – 'כל' ריבויא הוא. והפרטים המפורשים באו למעט קרקעות עבדים ושטרות. ולמ"ד ששני הכתובים 'אם ימצא... אם לא ימצא' נאמרו בטוען טענת גנב, למדים מ'אם המצא תמצא' – בריבוי ומיעוטי, רבי כל מילי, ומיעט קרקעות עבדים ושטרות.

קא. לפי איזה מחיר משלם הגנב קרן, כפל (וד' וה') במקרים דלהלן:

- א. גנב בהמה כחושה והשמינה הגנב ע"י פיתום, וטבח ומכר.
- ב. גנב בהמה כחושה והשמינה מאליה, וטבח ומכר.
- ג. גנב חבית יין והתייקרה ונשברה מאליה.
- ד. גנב חבית יין והתייקרה ושברה בידים.
- ה. גנב חבית יין והוזלה ונשברה מאליה או בידים.
- ו. גנב טלה ונעשה איל, וטבחו או מכרו. (סה–סו).